

Folyamatidentifikáció és modellezés

Kódja	MI-MSc-SP0-02	(3+1K)
Felelős	Dr. Szecső Gusztáv, egyetemi docens	
Felvehető	2. félévben	
ETF	-	

Leírása

Az identifikációs módszerek osztályozásának, vizsgáló jeleknek, a folyamat-identifikáció különböző eseteinek (lineáris rendszer mérhető ki- és bemeneti jelekkel, on-line identifikáció, többváltozós rendszerek identifikációja) matematikai tárgyalása. A folyamat-identifikáció felhasználási lehetőségeinek bemutatása: a dinamikus rendszerek viselkedésének jobb megismerése, az elméleti modellek felülvizsgálata. Paraméterbecslési módszerek: parametrikus modell-becslés (ARX-, AR- ARMAX- és Box-Jenkins- modellek), legkisebb-négyzetek módszere, korrelációanalízis és legkisebb-négyzetek módszere, rekurzív módszerek. A különböző becslési módszerek összehasonlítása, modell-validálás és az a-priori ismeretek figyelembevétele. Rendszermodellezés és szimuláció: definíciók, folytonos és diszkrét rendszerek, nemlineáris rendszerek analízise és modellezése. Számítógépes szimuláció: jelek digitális reprezentálása, állapotteres digitális szimulációs-technika, diszkrét rendszerek és az átviteli függvények digitális szimulációja, digitális szimulációs nyelvek. Jelmodellek. A lineáris regresszió alkalmazása az átviteli tényező meghatározására. A kvadrátikus alak bevezetése, összehasonlítása a lineáris regresszióval. Kvantitatív modellezés: a természettudományos törvények felhasználásának bemutatása. Alapvető kvantitatív modellek. Összetett mechanikai, hidraulikai, villamos, pneumatikus és hőtani rendszerek modelljei.

Néhány gyakorlati példa paraméterbecslésre (MATLAB támogatással) és rendszer-modellezésre (SIMULINK támogatással): villamos fűtésű kemence egyszerű lineáris modellje, gáznyomás-szabályozó nemlineáris modellje, nemlineáris modell dinamikus paramétereinek vizualizálása. Modellre épülő technológiai irányítás bemutatása földalatti gáztároló üzemeltetése kapcsán.

Folyamatidentifikáció és modellezés

c. tárgy heti bontású tematikája

I. éves mérnökinformatikus szakos, Msc. hallgatók számára

Hét	Előadások tematikája
36.	Modellezés, mint a legkreatívabb emberi tevékenység. Jel- és rendszermodellek: <i>rendszer struktúra, rendszer paraméter, modellosztályok, matematikai modell.</i>
37.	Elosztott paraméterű, idővariáns, idő-invariáns és koncentrált paraméterű rendszerek. Nemlineáris és lineáris rendszerek. Jelek alapvető leírási módjai: időben folytonos, diszkrét, szinuszos, periodikus jelek.
38.	Időben diszkrét jelek leírása. Z-transzformáció és inverz Z-transzformáció: tételek, alkalmazások. Sztochasztikus jelek és folyamatok: várható érték, szórás és momentum. Sztochasztikus, diszkrét jelek.
39.	Ki- és bemenőjelek: a tag fogalma, lineáris, statikus tagok. A statikus átviteli tényező meghatározása. Elemekből felépített szervek és rendszerek: tömbvázlatok és jelfolyam-ábrák. A tagok (rendszerek) matematikai leírási módszerei. A modell legegyszerűbb megadása. Állapotter módszer, transzformációs módszerek, differenciál- és differenciaegyenletek.
40.	Állapotegyenlet létrehozása. A diszkrét folyamatmodellek meghatározási módjai. Gráfok - tömbvázlatok – egyszerűsítése.
41.	Kvantitatív modellezés. természettudományos alapfogalmak. Egyensúlyi egyenletek: az entalpia, a sűrűség egyensúly, az ideális gáztörvény. A berendezés specifikus (az ún. folyamat egyenletek). Az energia, a tömeg és a mechanikai energia megmaradásának törvénye. Newton tehetetlenségi törvénye, a dinamika alaptörvénye, a hatás – ellenhatás törvénye, az erőhatások függetlenségének elve vagy más néven a szuperpozíció elve, az impulzus (momentum) megmaradás törvénye.
42.	Kvantitatív modellek létrehozása: mennyiségi, sebesség, gerjesztő és fluxus jellemzői a különböző modellosztályoknak. Teljesítmény, energiatárolás, disszipáció. Állapotváltozók, állapotegyenletek.
43.	Alapvető rendszermodellek. A modellezés célja, eszközrendszere, szabadságfoka és pontossága. Modellezési lépések. A rendszervizsgálat. Az I. zárthelyi megoldása és értékelése.
44.	Villamos rendszerek modelljei: passzív és aktív PI és PD kompenzátor. Mechanikai rendszerek és modelljeik: tehetetlenségi nyomaték, Tömeg, csillapító és rúgó rendszer. Normál ingamodell. Az energetikai elvek alkalmazása: rúgó-tömeg rendszer, a leejtett tömeg, függőlegesen, felfelé hajított test, a matematikai inga energia viszonyai.
45.	Áramlástan modellek folyadékokra. Hidraulikus ellenállás: a Bernoulli és a Hagen-Poiseuille törvények. Szabad be- és kiömlésű gömbtartály modellje, tartálymodellek linearizálása. Modellek folyadékszállítási és tárolási rendszerekhez: csővezeték egy tartállyal.
46.	Tartály-park modellje. Hidraulikus és pneumatikus alapelemek modelljei. Hőtechnikai rendszerek modelljei: a hőáram útjában lévő fal modellje, hőáramlás modellezése, Egyszerű, gőzfűtésű tartálymodell. A paraméter identifikáció célja, feladatai, eszközrendszere és módszerei. Statikus jellemzők identifikációja.
47.	A II. zárthelyi megoldása és értékelése. A folyamatidentifikációs módszerek osztályozása. Paraméterbecslés és annak előkészítése – kísérlet és mérés. Vizsgálójelek és válasz-időfüggvények. Dinamikus rendszerek paramétereinek becslése: grafikus módszerek. A Prony-módszer.

48.	Parametrikus modell-becslés (ARX-, AR- ARMAX- és Box-Jenkins- modellek), legkisebb-négyzetek módszere, korrelációanalízis és legkisebb-négyzetek módszere, rekurzív módszerek. A különböző becslési módszerek összehasonlítása, modell-validálás és az a-priori ismeretek figyelembevétele.
49.	Nemlineáris rendszerek paramétereinek becslése optimalizálás segítségével: a keresés kezdőpontjának meghatározása az apriori ismeretek alapján. Modellezés és animáció. Gázátadó-állomás egyszerűsített modellje.
50.	Gáznyomás-szabályozó és gáztározó egyszerűsített modellje. Modell-alapú diagnosztika.

Hét	Gyakorlatok tematikája
36.	Jelmodellek: sztochasztikus jelek, determinisztikus jelek, folytonos jelek, diszkrét jelek. Rendszermodellek: sztochasztikus rendszerek, determinisztikus rendszerek, folytonos rendszerek, diszkrét rendszerek.
37.	Periodikus jelek: Fourier-sorok. Kváziperiodikus és tranziens jelek. A Laplace-transzformációval kapcsolatos összefüggések: tételek, alkalmazások.
38.	Színuszos jel modellezése Fourier sorral: a Matlab cftool.
39.	Rendszerleírási módszerek, gráfok - tömbvázlatok – egyszerűsítése: a gemex program.
40.	Rendszerleírás gráfokkal és tömbvázlatokkal: villamos passzív és aktív kapcsolások modelljei.
41.	A forgómozgás törvényei. Impulzusmomentum. Az általános mozgás törvényei. A rugalmas (elasztikus) deformáció törvényei. Transzport folyamatok törvényszerűségei. A közegáramlás törvényei. A hőtranszfer törvényei. A termodinamika törvényei. A villamosságtan törvényei.
42.	Tartály és lamináris szűkítés. I. Zárthelyi.
43.	A higanyos (folyadéktöltésű) hőmérő modellje. Ellenállás, kapacitás és induktivitás modellelem.
44.	Mozgó tömeg, csillapítással. Mechanikai rezgőrendszer modellje. Tömeg, rúgó, csillapítás – gerjesztéssel. Coriolis-érzékelő modellje.
45.	Tartály, áramlási ellenállással. Víz tározó modellje. Tartálymodell, beömlő oldali fojtással. Táplált tartály modellje két leeresztő-szeleppel. Két tartályból álló rendszer modellje.
46.	Napenergiával működő rendszer modellje. Villamos fűtésű kemence matematikai modellje. Termoelem és ellenállás-hőmérő modellje. II. zárthelyi.
47.	Aperiodikus és lengő, arányos, holtidő nélküli, n-tárolós rendszerek paramétereinek becslése a pronyf és a pronym eljárásokkal. Negyedrendű aperiodikus és hatodrendű lengő tag átviteli függvényeinek meghatározása: koznevf és a koznevm eljárások összehasonlítása.
48.	Legkisebb-négyzetek módszere, korrelációanalízis és legkisebb-négyzetek módszere végrehajtása glsm és coglsm eljárások segítségével: folytonos modell meghatározásának módszerei és az eredmények összehasonlítása. Holtidős, dinamikus rendszerek paramétereinek becslése.
49.	A modellezés alkalmazása: egy- és többváltozós szabályozási körök szimulációja SIMULINK rendszerrel. III. zárthelyi.
50.	A III. zárthelyi megoldása és értékelése. Nemlineáris rendszerek vizsgálata szimuláció segítségével. A modellbázisú hibadiagnosztika megvalósítása a Nonlinear Control Systems Toolbox segítségével. A Folyamatműszerezési Laboratórium identifikációs és modellezési erőforrásai: LabView, PXI-mérőrendszer, OPC-rendszerek, számítógép alapú, valós idejű modellezés.

Ajánlott irodalom:

1. <http://doaielab.iit.uni-miskolc.hu>
2. Kheir, Naim A.: Systems Modeling and Computer Simulation. Marcel Dekker, Inc. 1996. ISBN 0-8247-9421-4.
3. Isermann Rolf: Identifikation dynamischer Systeme I., II. Springer-Verlag, 1988. ISBN 0-387-18694-8, 0-387-12635-X.
4. Isermann, Rolf: Prozeßidentifikation. Springer-Verlag, 1974. ISBN 0-387-06911-9.
5. Eykhoff, P.: System Identification. North-Holland, Amsterdam, 1974.
6. Ljung, L.: System Identification – Theory for the User. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J, 1987.
7. Söderström, T.; Stoica P.: System Identification, Prentice-Hall, International, London, 1989.
8. Modelling of Dynamic Systems TEMPUS S_JEP 07759/94 – MODIFY, 1997. p. 483. (tankönyvként ajánlva!)

Minta-zárthelyik

1. zárthelyi

Határozza meg az xxx.dat fájlban lévő mért adatok alapján a jelmodellt. Adja meg a jel pontos matematikai leírását és a modell pontosságát. Az apriori ismeretek a következők: T_s mintavételi idő értéke s, az alapharmonikus komponens körülbelüli frekvenciája Hz, az AD-konverter felbontása bit.

2. zárthelyi

Határozza meg az ábrán lévő tartály-csővezeték rendszer matematikai modelljét. Apriori ismeretek: A a tartály, A_1 a leürítő csónk keresztmetszete m^2 , a tárolt folyadék fizikai-kémiai tulajdonságai (ρ sűrűség $\frac{kg}{m^3}$, viszkozitás $\mu Pa\cdot s$), a tartály magassága h_{max} . Határozza meg a tartály teljes ürítéséhez (megtöltéséhez) szükséges időt min .

3. zárthelyi

Határozza meg az xxx.dat fájlban lévő mért adatok alapján a dinamikus rendszermodellét. Apriori ismeretek: T_s mintavételi idő értéke s, az AD-konverter felbontása bit, konverziós ideje s, várható számláló rendűség m , várható nevező rendűség n , illetve jelleg (például kéttárolós-lengő tag). A mért fájl három vektort tartalmaz: idővektor, kimenőjel (válasz-időfüggvény), bemenőjel – tesztjel. Határozza meg az alábbiakat:

1. az impulzus-átviteli függvényt,
2. az átviteli függvényt,
3. az átviteli tényezőt,
4. a differencia-egyenletet,
5. a differenciál-egyenletet,
6. a modell jóságát (grafikusan és numerikusan).

A tantárgy követelmény rendszere

Az ellenőrző írásbeli (3 db zárthelyi) egy gyakorlati kérdésből (példából) áll. A feladatra összesen 100 pontot lehet kapni. A pontok alapján az értékelés a következő:

0-40 pont	elégtelen
41-55 pont	elégséges
56-70 pont	közepes
71-85 pont	jó
86-100 pont	jeles.

Megjegyzés: a fenti ún. 100 pontos értékelési rendszer a tantárgyhoz kapcsolódó egyéb számonkérési szinteken is érvényes.

Az aláírás megszerzésének feltétele a szorgalmi időszakban három zárthelyi érdemjegyei átlaga elégséges vagy a félév során elért összes pontok száma minimum 123 legyen. Az aláírás (gyakorlati jegy) pótlása a Tanulmányi és Vizsgaszabályzat szerint történik.

A kollokviumokat az elővizsga szakaszban (általában a szorgalmi időszak utolsó hete), a rendes vizsgaidőszakban vagy dékáni engedéllyel, meghatározott időpontig, e terminusokon túl is lehetséges letenni. A vizsgaidőpontokról a <http://doaielab.iit.uni-miskolc.hu> portálról vagy a **NEPTUN rendszerben** szerezhetünk információt. Minden típusú vizsgára a Vizsgaszabályzatban meghatározott módon a **NEPTUN rendszerben kell jelentkezni**. Elővizsgának számít a szorgalmi időszakban megírt zárthelyik alapján megajánlott **és a hallgató által elfogadott érdemjegy**. A megajánlás algoritmus a következő:

$4 \leq \text{Elővizsga\_érdemjegy} = \text{round}(\text{Félévben\_írt\_zárthelyik\_átlaga} - 0,5)$,

ahol round a MATLAB vagy Scilab program megfelelő beépített függvénye. **A megajánlott elővizsga érdemjegy akkor válik érvényessé, ha a hallgató azt szóbeli nyilatkozattal elfogadja és az elővizsga időszakban azt indexébe beírja, miután a megfelelő elővizsga időpontra a NEPTUN-ban feljelentkezett.**

A kollokvium egy részből áll: szóbeli. A szóbelin egyetlen, számítógépes sorsolás alapján húzott tételt kell kidolgozni. Ha a tétel kihúzását követően a hallgató úgy ítéli meg, hogy azt elégséges szinten nem sajátította el, akkor új tételt nem húzhat. A tételek a <http://doaielab.iit.uni-miskolc.hu> portálon találhatóak meg. A vizsga végső eredménye a szóbeli alapján születik meg.